

СЪВРЕМЕННИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРИ ПРЕПОДАВАНЕТО НА ГЕОГРАФИЯ НА СТРАНИТЕ

Гл. ас. д-р Марин Русев, СУ „Св. Кл. Охридски“

Проблемите на образованието в България през съвременния преходен период в социално-икономическото развитие на страната са резултат от сложното съчетание на редица традиционни и нови фактори. Налице е процес на промяна в парадигмите¹ на отделните научни направления. Този обективен процес изправя географската наука пред нови предизвикателства, свързани с нейното място и значение в системата на науките. Главната същностна характеристика на тези предизвикателства се изразява в три главни направления. Първото е провокирано от новите изисквания на изграждащото се гражданско общество и промяната в модела на социално-икономическото развитие на страната, второто – от все по-ясно очертаващите се екологични лимити на общественото развитие, а третото – от глобализацията на културно-политическите, стопанските и екологичните процеси и новите отговорности на България в регионален и световен мащаб.

Развитието на съвременната география на страните изисква преосмисляне на редица методологически въпроси, засягащи научните акценти и структурата при провеждането на географски анализ на отделните страни. За да се отговори на посочените предизвикателства, е необходимо извеждане на нов алгоритъм за тяхното изучаване, отговарящ на съвременните научни тенденции. По-конкретно е необходимо ревизиране на наложената в българската география през последните 5 десетилетия съветска схема при характеристиката на страните, която се отличава с прекалено стеснен периметър и силно икономизиран стереотип. Според мен главните акценти при съставянето на модерен алгоритъм за географска характеристика на определена държава трябва да се насочат към разкриване на нейната роля, съпричастност и глобална отговорност в развитието на съвременната цивилизация. За целта главно внимание следва да се обърне не само върху извеждането на абсолютна количествена информация за вътрешните, социално-икономическите процеси, а и върху качествения сравнителен анализ, третиращ мястото на страната в съвременния свят. Особено внимание трябва да се обърне на съотношенията между показатели като относителен дял на страната в световен мащаб по отношение на територия, население, БВП, замърсяване на атмосферата, военни разходи и пр. Анализът на тези съотношения дава възможност в синтезиран вид да се разкрие специфичният географски облик и значимост на страната в регионален и глобален мащаб.

Като конкретен пример в това отношение може да се даде сравнението между Индия, Германия и България като типични представители на страни с различна степен и специфика на социално-икономическо развитие. В дадения случай е достатъчно да се състави дори елементарна сравнителна таблица, в която за всяка от посочените страни се изчисли относителният дял спрямо площта на политически обитаемата земна суша² (ПОЗС), световния брутен вътрешен продукт (СБВП) и световното население (СН) (виж. табл. 1)

¹ Парадигмите според Хагет и Чорли (1971) могат да се разглеждат като устойчиви схеми на научната дейност.

² Под политически обитаема земна суша трябва да се разбира сборът от площта на всички държави и територии под чужда политическа юрисдикция. Най-общо това е площта на земната суша без площта на Антарктида.

Таблица 1

Сравнителна социално-икономическа характеристика на различни типове страни чрез използване на относителни показатели, индикиращи главни географски параметри

Индия	Германия	България
2,2 % от ПОЗС	0,3 % от ПОЗС	0,051 % от СБВП
4,2 % от СБВП	1,4 % от СН	0,074 % от ПОЗС
16,3 % от СН	8,1 % от СБВП	0,149 % от СН

Посочената таблична информация може да бъде представена като своеобразен географски паспорт за всяка от тях. Освен на изводите за съпричастността на страната спрямо световните социално-икономически процеси трябва да се обърне внимание на последователността при тяхното ранжиране. Видно е, че показателите, подредени във възходяща градация, при всеки отделен случай демонстрират различно съчетание помежду си, което дава огромни възможности за икономично извеждане на изводи за социално-икономическата специфика и проблеми в развитието на която и да е страна. Така например в Индия върху едва 2,2 % от ПОЗС живее 16,3 % от СН, което индикира висока степен на демографски натиск в страната. Същевременно съотношението между показателите СН и СБВП дава относителна представа за ниското жизнено равнище на индийското население. Коренно противоположни представи придобиваме при разглеждане съотношението между посочените ключови показатели за Германия. Една от специфичните особености в този случай е съотношението между СБВП, от една страна, и ПОЗС и СН, от друга.

Като самостоятелен и по-разширен пример на базата на повече изведени показатели трябва да се представи географският паспорт на България (виж табл. 2), където също във възходяща градация са представени по-значимите показатели за производството и експорта на стоки, имащи по-висок относителен дял от дела на България спрямо СБВП (0,051 %), ПОЗС (0,074 %) и СН (0,149 %). Като допълнителен показател тук е включен и дялът на страната спрямо световните емисии на CO₂. Очевидно е, че мястото на съвременна България в световната икономика и международното разделение на труда се определя от нейния земеделски и тежкопромишлен потенциал, като сред промишлените производства изпълват тези, които са свързани с висока енерго-, ресурсо- и екологоемкост на производството. В този смисъл относително по-високият дял на посочените отрасли спрямо дела на БВП е в значителна степен неоправдан не само от икономическа, но и от екологична гледна точка.

Таблица 2

Географски паспорт на България

Показател	Дял от света (в %)
Брутен вътрешен продукт	0,051
Територия	0,074
Население	0,149
Производство на химически торове	0,192
Производство на чугун	0,213
Консумация на енергия	0,219
Производство на стомана	0,272
Производство на електроенергия	0,393
Индустриални емисии на CO ₂	0,489
Производство на мед-метал	0,512
Въгледобив	0,710
Производство на цинк	0,751
Производство на олово	1,073
Ядрени енергийни мощности	1,115

В по-широк смисъл посоченият метод на изследване трябва да се разглежда като общорегионален, тъй като е приложим и за други административно-териториални или социално-икономически дефинирани територии. Подходящо и показателно в това отношение е представянето на географския паспорт на област Монтана (табл. 3).

Таблица 3

Относителен дял на област Монтана по някои географски показатели

Показател	Дял от страната (в %)
Производство на електроенергия	41
Продукция на строителната промишленост	14
Площ на обработваемите земи	13
Брой на отглежданите птици	13
Продукция на шивашката промишленост	12
Площ на зърнените култури	12
Площ на техническите култури	11
Брой на безработните	11
Обща земеделска продукция	11
ТЕРИТОРИЯ	10
Брой на отглежданите овце	9
Площ на защитените природни обекти	9
Брой на отглежданите свине	8
НАСЕЛЕНИЕ	7
Продукция на химическата и каучуковата промишленост	7
Заети в земеделието	7
Заети в промишлеността	7
Общо заети в стопанството	7
Площ на зеленчуковите култури	7
Телефонни постове	7
Площ на трайните насаждения	7
Продукция на текстилната промишленост	6
БРУТЕН ВЪТРЕШЕН ПРОДУКТ	6

Освен това е необходимо и ново ранжиране в структурата на изложението в процеса на преподаване по география на страните, като се открият следните главни акценти:

- Задълбочена оценка на географското положение на конкретното политически дефинирано геопространство, като в отделните части на изложението се обърне специално внимание на такива подкатегории като вододелно, екологично, транспортно-търговско, етно-конфесионално, военноегеографско положение и пр.

- Проследяване на историко-географските особености при формирането на политически дефинираната територия. Специално внимание трябва да се отдели на военно-политическите отношения със съседните страни и Великите сили, както и на количествената и качествената оценка на съвременните политически граници.

- Комплексна социално-икономическа и геоекологична оценка на природно-ресурсния потенциал на страната, при преобладаване на относителните показатели, даващи възможност за открояване на спецификата ѝ в регионален и глобален мащаб и широко използване на сравнителния метод спрямо съседни или типологизирани държави.

– Обща геодемографската характеристика с акцент върху анализа на такива аспекти от социално-икономическия живот в страната като етно-конфесионален състав и отношения, културно-битови традиции на населението, социално-икономическа структура и активност, съвременни урбанизационни процеси, главни демографски проблеми и приоритети в демографската политика на държавата.

– Държавно- и административно-политическо устройство на страната. Анализът на вътрешните политически процеси по възможност е желателно да се илюстрира с методите на електоралната география.

– Анализ на особености в социално-икономическото развитие както на национално, така и на вътрешно регионално равнище.

– Анализ на отрасловата и териториалната стопанска структура с акцент върху сравнителната оценка на икономическата, социалната и екологичната ефективност на отделните стопански отрасли и райони.

– Съвременно състояние и перспективи в развитието не само на външните икономически, но и на външните политически връзки на страната.

– Регионалните проблеми на развитието. Регионална политика на държавните органи. Комплексна характеристика на географските райони в страната. Главни градове и агломерации – социално-икономически и културно-политически функции и проблеми на развитието.

Така посочената примерна структура не претендира за универсалност и може да търпи значителни корекции в зависимост от спецификата на природните дадености и социално-икономическите процеси в конкретното геопространство. Тя трябва да се приема само като един от вариантите, насочени към оптимизиране на учебния процес както в училищната, така и в университетската география, за да се стимулира решаването на такива проблеми на съвременното образование като системност, конкретност, достъпност, ефективност на преподаването, разтоварване от излишния обем информация, глобализация и екологизация на мисленето сред учащите.

ЛИТЕРАТУРА

Даринский, А. Програма интегралного курса „Мир в XX век“. География в школе, № 2, 1995.

Машбиц Я. Програма курса „Основы комплексного страноведения“. География в школе, № 5, 1995.

Хагет П., и др. Модели, парадигмы и новая география. – В: Модели в географии, М., 1971.

International Yearbook of Industrial Statistics 1995, Vienna, 1995.

Images économiques du monde 1995-96, 40^e Année, Paris V^e, 1995.

Statistical Yearbook. Forty-first issue, New York, 1996.